

Doc. dr. Caroline Hornstein Tomić
Viša znanstvena suradnica
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, Hrvatska

MOBILNOST OBRAZOVANE I STRUČNE RADNE SNAGE, ŠIRI CILJANI *OUTREACH* PROGRAMI RADA SA DIJASPOROM, REMIGRACIJA–POLITIKE I ISKUSTVA HRVATSKE

SAŽETAK

Izlaganje daje kratak uvid u međunarodni znanstveni diskurs koji se odnosi na povezanost migracija/moblnosti visokostručne radne snage i uključenosti dijaspore u aktivnosti vezane za razvoj domovine. Hrvatska se, poput ostalih zemalja koje imaju široku dijasporu i izraženu zabrinutost glede utjecaja sve većeg odliva mozgova na lokalni razvoj, kroz *outreach* programe rada sa dijasporom i politike povratka, ciljano fokusira na visokostručnu radnu snagu iz dijaspore. Hrvatski programi za poticanje dinamike cirkulacije visokoobrazovanog kadra poput znanstvenika, predstavljaju lokalni odgovor na problematiku s kojom se suočava cijeli region Središnje i Jugoistočne Evrope. Kako bi se skrenula pozornost na labavu vezu između intencija relevantnih politika i stvarnoga iskustva, te kako bi se riješio aspekt održivosti politika koje se odnose na priliv mozgova, s posebnim fokusom na povratak visokostručnih migranata i pripadnika dijaspore, predlažu se promjene koje se tiču buduće perspektive ovakvoga kadra. Na temelju obavljenih razgovora sa znanstvenicima koji su radili u inozemstvu i koji su se na kraju vratili u Hrvatsku, uloga umrežavanja i društvenog kapitala, šanse za prijenos znanja i strategije za prilagodbu identificirani su kao ključni aspekti koje treba imati u vidu pri procjeni održivih politika reintegracije i priliva mozgova, uključujući i mogućnost promjena u radu agencija.

Ključne riječi: mobilnost visokostručne radne snage, remigracija, (re)integracija i prijenos znanja

MIGRACIJA OBRAZOVANE I STRUČNE RADNE SNAGE I UKLJUČENOST DIJASPORE U RAZVOJ DOMOVINE

Danas je općepoznato da se dinamika globalizacije ekonomije, kulture i društva reflektiraju na ubrzane migracije i mobilnost kadrova. Premda se procjenjuje da samo 3.2% svjetske populacije uistinu migrira, ovu tvrdnju podupire i činjenica da je tijekom protekle dvije dekade zabilježeno povećanje mobilnosti migranata od 30%. Važno je istaći da se ovakav povećani procenat globalnih migranata odnosi uglavnom na one migrante koji dolaze sa sjevera, dok je broj onih koji dolaze s juga manji. Sasvim sigurno, ovakva pojava bi mogla ukazati na činjenicu da migracije i mobilnost nisu isključivo potaknuti ekonomskim i ekološkim krizama i nerazvijenošću zemlje, nego u istoj mjeri i ekonomskim i društvenim razvojem (pogledati Atac *et al.* 2013:11-12). Neosporno je da su nedostatak modernizacije i teškoće prouzrokovane ekonomskom i političkom tranzicijom iz socijalističkih u demokratske sisteme i tržišnu ekonomiju doprinijeli povećanju migracija tijekom posljednje dvije dekade. Žestoki konflikti do kojih je došlo tijekom uspostavljanja država u kontekstu postsocijalističke transformacije u Središnjoj i Jugoistočnoj Evropi također su doprinijeli intenziviranju migracija. Stoga, gledano unutar određenog povijesnog, geografskog i društveno-kulturološkog konteksta, mobilnost se može posmatrati i kao simptom nedostatka ili zastoja u razvoju, ali isto tako i kao znak modernizacije i napretka u razvoju. Izvan svake sumnje, mobilnost obrazovanog i stručnog kadra, kako ovdje tako i u cijeloj Evropi, predstavlja izazov, čemu svjedoči i opća zabrinutost u vezi s nedostatkom stručnog kadra na koji se ukazuje tijekom razgovora o migracijama. U razgovorima o migraciji i mobilnosti visokoobrazovanog i stručnog kadra primjećuju se dva pristupa: negativni ili pozitivni. Negativni pristup odnosi se na odliv mozgova, gdje se često ukazuje na gubitak mozgova zbog prihvatanja poslova u inozemstvu od strane stručnih radnika čije se kvalifikacije traže za zapošljavanje u inozemstvu. Ovo na srednjoročnom planu ima nepovoljan utjecaj na rast i razvoj u domovini. Međutim, gledano dugoročno, to u pozitivnom smislu doprinosi ekonomskom i socijalnom rastu i razvoju u domovini, zahvaljujući novčanim doznakama iz inozemstva, kao i prijenosu međukulturalnog znanja i vještina u kontekstu svakodnevnog života i rada kada se migrant vrati u domovinu¹.

Premda je u politici i civilnom društvu prepoznat prilično afirmativan diskurs o (potencijalnom) doprinosu dijaspore razvoju domovine, u akademskoj zajednici preovladava kritičniji pristup. Međutim, generalno gledano, stavovi migranata i transnacionalne mreže migranata razlikuju se u odnosu na različite društvene slojeve i grupe različitih zanimanja. Neki ekonomsku pomoć u vidu doznaka vide kao generalnu potporu lokalnom razvoju, a onu pomoć koja je iz socijalne domene (suprotno materijalnoj) kao doprinos diverzificiranoj i pluralističkoj demokratskoj političkoj kulturi koji se realizira putem prijenosa takvih vještina, iskustava i znanja. Ovakvim razmišljanjem na mobilnost se gleda kao na nešto pozitivno.

Međutim, ostali kritiziraju ekonomsku pomoć u vidu doznaka zbog toga što se ova sredstva uglavnom investiraju u potrošnju umjesto u proizvodnju. Oni smatraju da

socijalna nematerijalna pomoć u vidu doznaka iz inostranstva više podupire ili prenosi konzervativne podjele nego što potiče pluralizam i toleranciju, te samim tim povećava nacionalizam i populizam. Također, to doprinosi vjerovanju da migracija doprinosi raspadu obiteljske strukture i lokalnog društvenog poretka. Ovakvo se razmišljanje fokusira na problematičnu perspektivu migracija i mobilnosti.

I na kraju, ali ne i ne najmanje važno, kada se diskutira o angažmanu dijasporu u svezi s razvojem u domovini, potrebno je imati na umu da se ideje i percepcija razvoja u domovini mogu znatno razlikovati kako između tako i unutar lokalnih zajednica i zajednica migranata (pogledati Atac *et al.* 2013, 11-12). Hrvatska, gdje su mišljenja o širokoj hrvatskoj dijaspori po ovom pitanju dvojaka i često ideologizirana, uistinu predstavlja plodno tlo za izučavanje politika i praksi koje se odnose na angažman dijasporu u svezi s razvojem domovine. U okviru ovoga specifičnoga konteksta, sa fokusom na obrazovane i stručne migrante, željela bih doprinijeti diskusiji o razvoju migracijske spona prateći individualne aktivnosti migranata kod kuće i njihova iskustva glede (re-)integracije.² Sticanje znanja o ulozi umrežavanja i društvenoga kapitala, o mogućnostima za transfer znanja, kao i o strategijama adaptacije, može pružiti korisnu osnovu za procjenu prostora za djelovanje zagovarača promjena, kao i za procjenu održivosti politika koje planiraju šire ciljne programe za dijasporu i mobilnost obrazovanih i stručnih kadrova. Ove posljednje navedene aktivnosti uglavnom se fokusiraju na transfer interkulturalnih vještina i znanja, premda se u praksi suočavaju s različitim izazovima i preprekama (pogledati Hornstein Tomić and Scholl-Schneider - dodatak).

POLITIKE U SVEZI S MOBILNOŠĆU OBRAZOVANE I STRUČNE RADNE SNAGE I ŠIRI CILJANI PROGRAMI (*OUTREACH*) ZA DIJASPORU U ZEMLJAMA SREDIŠNJE I JUGOISTOČNE EVROPE

Fokus na obrazovane i visokokvalificirane migrante značajan je segment migracijskih i razvojnih politika (utemeljenih na znanju) širom Evrope. Putem Direktive o "Plavoj karti" Evropska unija je kreirala politiku privlačenja visokokvalificiranih migranata kako bi što uspješnije konkurirala na tržištu visokokvalificiranog rada na globalnoj razini.³ Direktiva o "Plavoj karti" često je predmet kritike zbog proizvoljnog kriterija za ulazak migranata u EU zemlje. Ove se kritike odnose na nekonzistentnost Direktive u odnosu na slične nacionalne programe (na primjer one u Austriji i Belgiji), te na njen potencijalno destabilizirajući učinak koji ima na zemlje u relativnoj blizini Evropske unije gdje postoji visok stupanj emigracije, a naročito onih osoba koje su završile tercijarno obrazovanje. Među ovim zemljama najviše su pogođene Armenija, Gruzija i Moldavija, gdje je procijenjeno da je 20 do 30% radno sposobne populacije emigriralo nakon tranzicije.

Opasnosti koje prijete zbog velikog odliva mozgova i produbljivanja jaza u razvoju uveliko su prepoznate; one su potaknule izradu širih ciljanih izlaznih programa (*outreach* programi) i programa povratka koji se konkretno bave emigracijom obrazovanih i visokokvalificiranih radnika u zemljama Središnje i Jugoistočne Evrope. Odliv mozgova i mobilnost visokokvalificiranih radnika u Hrvatskoj počeli su se dešavati i postali su predmet rasprava nakon što je počeo rani period tranzicije. (pogledati Hornstein Tomić i Pleše, 2014). U isto vrijeme zabilježena je značajna stopa povratka i remigracije tijekom posljednje dvije dekade u vidu povratka radnika migranata nakon odlaska u mirovinu, povratka izbjeglica i političkih migranata, remigraciju potomaka bivših emigranata/ stranih državljana hrvatskog porijekla, koji su tranziciju i proces evropskih integracija shvatili kao poticaj za povratak u domovinu.⁴

Premda razina povratka u domovinu i remigracija predstavlja bitnu karakteristiku procesa tranzicije, pokazalo se da ju je gotovo nemoguće statistički izračunati. Činjenica da visokokvalificirani Hrvati predstavljaju dio remigracijske populacije konkretno ukazuje na problem statističkih izračuna; mobilnost visokokvalificirane radne snage teško je pratiti zbog transnacionalnog načina života i modela cirkularne migracije (pogledati Hornstein Tomić, 2014). Valja napomenuti da je konkretno ova grupa remigranata uveliko ignorirana u javnosti i stručnom diskursu o odlivu mozgova i mobilnosti visokokvalificirane radne snage u Hrvatskoj⁵, a da ne pominjemo činjenicu kako nije prepoznata kao potencijalni resurs za razvoj domovine.

Trenutni podaci o migraciji iz Državnog zavoda za statistiku Hrvatske (2014) potvrđuju trend stalnog rasta mobilnosti koji je preovladavao i tijekom posljednje dekade. Ubrzana migracija ni na koji način nije, kako bi se moglo pretpostaviti, iznenadni fenomen koji se pojavio nakon pridruženja Evropskoj uniji. Visokokvalificirani stručnjaci i profesionalci koji su završili tercijarno obrazovanje imaju tendenciju priključivanja sve većem broju Hrvata koji su se opredijelili za vanjsku mobilnost u većem procentu u odnosu na sveukupnu populaciju. Potreba da se "cirkulacija mozgova" transformira u "priliv mozgova" kroz ciljane programe povratka za dijasporu je evidentna. Programi rada sa dijasporom na terenu i pozivi za njihov povratak u domovinu pokrenuti su kako u periodu prije same tranzicije tako i u njenim ranim fazama, a uloga dijaspore kao posrednika u razvoju i dalje je u raspravama ostala kontroverzna tema.

Individualne priče u povratku u domovinu rijetko se objavljuju i ostaje utisak da su iskustva u svezi s povratkom prilično pomiješana. Visokoobrazovani članovi dijaspore/ visokokvalificirani stručnjaci, a posebice znanstvenici, identificirani su kao specifična ciljna skupina; ovakav se pristup desio nakon ulaska u novi milenij⁶, kada se Hrvatska čvršće angažirala i fokusirala na 'društvo znanja' kao koncept razvojne politike. Godina 2004. i 2007. organizirane su konferencije sa hrvatskim znanstvenicima iz dijaspore, te su uspostavljene baze podataka sa kontaktima i zajednički programi.

Fond "Jedinstvo kroz znanje" (Unity through Knowledge Fund) (UKF), koji je osnovan 2007. godine (uz kreditnu potporu Svjetske banke), trenutno je angažiran na drugoj fazi svoga programa koji je usmjeren na znanstvenike iz dijaspore. Cilj je ovoga programa da znanstvenici iz dijaspore surađuju sa znanstvenicima iz Hrvatske, sa domaćim institucijama i sa industrijom. Prva faza programa sadržavala je i komponentu koja se

odnosila na poticaj povratku (za detaljan pregled informacija o strategiji razvoja baziranoj na znanju, kao i strategije ciljanog rada sa dijasporom, pogledati rad Hornstein Tomić i Pleše, 2014). Rad Fonda "Jedinstvo kroz znanje" prepoznat je kao uspješan od šire zajednice, a njegove aktivnosti usmjerene ka povećanju međunarodne konkurentnosti domaćeg znanstvenog sektora međunarodno su priznate. To je postignuto kroz suradnju sa kolegama i stručnjacima istog ranga. Nova šema stipendiranja pod nazivom *Novi međunarodni projekat stipendiranja i mobilnosti za iskusne istraživače u Hrvatskoj* (The New International Fellowship Mobility Programme for Experienced Researchers in Croatia) (NEWFELPRO) projekat je Vlade Republike Hrvatske i Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta. Svrha projekta je unaprijediti mobilnost hrvatskih istraživača i znanstvenika i dodatno potaknuti 'cirkulaciju mozgova' i suradnju s međunarodnim partnerima i institucijama. Također, ovaj program je otvoren i za znanstvenike koji nemaju hrvatsko podrijetlo.⁷

Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Srbija imaju isto tako značajan procenat migrantske radne snage, i ovim zemljama je također teško da izrade pouzdane brojčane pokazatelje zbog nedostatka statističkih podataka. Čini se da su većina migranata sezonski radnici koji odlaze na rad u inozemstvo na ograničeni period; međutim, procenat migranata sa tercijarnim obrazovanjem procjenjuje se u rasponu od 9% do 30% od ukupne radne snage, što se svugdje smatra izuzetno velikim odlivom mozgova. Nacionalne su vlade uključene u izradu politika koje su usmjerene na "priliv mozgova" i proaktivne migrantske strategije kako bi se unaprijedila cirkulacija radne snage i imigracija. Ove su aktivnosti često potpomognute međunarodnim i privatnim programima, kao i programima privatnog i javnog partnerstva. Politike kojima se ne pokušava spriječiti mobilnost i migracije nego, suprotno tome, umrežiti i ostvariti kontakt sa dijasporom, prepoznate su kao najefikasnije politike (pogledati Pavlov i Zeneli, 2013).

Ukrajinska dijaspora je dosta slična hrvatskoj dijaspori. To je prilično raznolika, ali pritom heterogena grupa, koja ima značajan utjecaj na razvoj u domovini (pogledati Rishko, 2004). Pored aktivnosti što ih provode brojne organizacije iz dijaspore, neki pojedinci iz dijaspore dobro su povezani sa domovinom kroz profesionalne udruge uspostavljene s ciljem unapređenja transnacionalne suradnje. Međutim, izgleda da se uspjeh suradnje koja je fokusirana na poticaj razvoju u domovini uveliko oslanja na osobne profile članova dijaspore i njihovih partnera iz domovine. Također, prilično je izvjesno da generacijska dinamika igra značajnu ulogu po pitanju vizija razvoja u domovini, te stvarnih aktivnosti koje se u tom smislu provode (pogledati Rishko, 2004).

Moldavija, međutim, predstavlja najupečatljiviji primjer kako migracije mogu promijeniti demografsku i ekonomsku sliku zemlje za relativno kratko vrijeme. Procjenjuje se da je tijekom posljednje dvije dekade emigriralo 25% moldavske radne snage. Istraživanja su pokazala da je među ovim post-tranzicijskim emigrantima i značajno veliki broj znanstvenika koji su napustili zemlju: u Moldaviji je 1990. godine bilo 30.000 registriranih znanstvenih istraživača, da bi ovaj broj do 2004. godine opao na samo njih 5.000.

Ovako veliki odliv mozgova ne smatra se isključivo gubitkom, nego i velikim potencijalom za transnacionalnu suradnju (pogledati Varzari, 2013). "Zajednička deklaracija o partnerstvu u s vezi s mobilnošću" (Joint Declaration on Mobility Partnership) između Evropske unije i Moldavije izrađena je s ciljem ohrabivanja povratka migranata i stvaranja produktivne mreže sa dijasporom Moldavije u zemljama članicama Evropske unije. Također, Moldavija je izradila proaktivni set politika čiji je cilj stvaranje povoljnijih ekonomskih uvjeta za poticaj povratku migranata i uspostavljanje veza sa dijasporom (pogledati Chirita, 2013; Porcescu, 2013).

Komparativno gledano, sasvim je izvjesno da su mogućnosti napredovanja u karijeri primaran poticajni faktor za visokostručne kadrove, dok su financijski aspekti manje bitni. Sveprisutno nezadovoljstvo općim političkim, socijalnim i ekonomskim uvjetima u domovini među nezaposlenim mladim ljudima s tercijarnim obrazovanjem doprinosi razmišljanjima da odu u druge zemlje, što se može pročitati na web portalima i čuti iz rasprava u društvenim krugovima i medijima. Međutim, kako je to do sada pokazao primjer Hrvatske, ovaj diskurs obično prenosi utiske koji se razlikuju od onoga što se dešava u stvarnosti (pogledati Hornstein Tomić i Pleše, 2014).

ŠTA SE DEŠAVA U STVARNOM ŽIVOTU: ISKUSTVA ZNANSTVENIKA KOJI SU ŽIVJELI U INOZEMSTVU I REMIGRIRALI U HRVATSKU

Stvarna iskustva znanstvenika koji su živjeli u inozemstvu i koji su se na kraju vratili u Hrvatsku mogu doprinijeti boljem razumijevanju onoga što se dešava u stvarnosti u odnosu na remigraciju visokostručnih kadrova. Preliminarni nalazi, koji su ovdje prezentirani, temelje se na polustrukturiranim pričama dobivenih tijekom razgovora sa znanstvenicima koji su otišli iz domovine, bilo pred početak procesa tranzicije ili u nekim kasnijim periodima, a koji su se u međuvremenu vratili u domovinu.

Neki od njih živjeli su u inostranstvu tri do četiri godine, dok su ostali živjeli desetak i više godina, a među njima i jedan znanstvenik koji se vratio u domovinu nakon skoro 17 godina života u inozemstvu. U svim pričama, onima koje opisuju vanjsku mobilnost/migraciju kao i povratak/remigraciju, govori se o šansama i rizicima. U oba slučaja ističe se motiviranost boljim šansama za osobni boljitak, a u slučajevima vanjske mobilnosti/odlaska u inozemstvo ističe se profesionalni napredak/napredovanje u karijeri. Sve ovo odsljkava želju za boljim životom, kako pojedinaca tako i njihovih partnera ili obitelji.

Razlozi/odlučujući faktori za vanjsku mobilnost/odlazak u inozemstvo u specifičnom hrvatskom kontekstu su se, naravno, vremenom promijenili, tako da se svode na individualna iskustva. Oni koji su otišli iz domovine neposredno prije ili u ranim periodima tranzicije, kao razloge za napuštanje domovine navode ograničenja po pitanju osobne slobode i sigurnosti, nestabilne političke prilike i, na kraju, izbijanje rata. Oni koji su otišli iz domovine u nekim kasnijim periodima istakli su kako su njihovi pokretački faktori bili želja za ostvarenjem većih socijalnih i radnih prava, nejasne

šanse za napredak u karijeri u domovini i nedostatak posla i radnih mjesta. Ograničen pristup radnim mjestima, zakrčen put koji vodi ka napredovanju u karijeri, nedostatak društvenih resursa, kao i nedostatak društvenog kapitala, navedeni su kao odlučujući faktori za traženje alternativa u nekoj drugoj zemlji.

Niko nije otišao preko noći. Odlasku su prethodile pripreme i trasiran je put prije nego je donesena konačna odluka za odlazak u inozemstvo. Ponude za posao ili stipendije mogu biti posljednji okidač za odlazak, zajedno sa mogućnostima za eventualnu akumulaciju ekonomskog, kulturnog i društvenog kapitala, te očekivanjima u svezi sa stjecanjem znanja, prihoda i statusa.

Razlozi/motivirajući faktori za povratak u domovinu bili su povezani sa političkim i ekonomskim uvjetima, kao i sa društveno-kulturološkom klimom u Hrvatskoj. Međutim, čežnja za 'domovinom', obiteljske veze i životni ciklus, te s njima vezana razmišljanja oko odgoja djece i brige o starim roditeljima, imali su veliki utjecaj na odluku o povratku. Mogućnost ostvarenja životnih zadovoljstava u povoljnijem okruženju, gdje se može uspostaviti ravnoteža između rada i života, uz osiguran posao, istaknuti su kao odlučujući čimbenici za donošenje odluke o povratku u domovinu: niko se ne bi usudio vratiti se bez izgleda o poslu.

U pričama o iskustvima remigracije redovito se ponavljaju tri aspekta, koji su ključni kako bi se odredilo može li se govoriti o uspješnoj i održivoj reintegraciji: (a) uloga umrežavanja i društvenog kapitala, (b) mogućnosti prijenosa znanja, i (c) strategije prilagođavanja.

A. ULOGA UMREŽAVANJA I DRUŠTVENOG KAPITALA

Načini povratka u profesionalni (na primjer akademski) i društveni svijet uveliko ovisi o kontinuiranom umrežavanju i redovitim posjetima domovini dok se osoba nalazi u inozemstvu. Naravno, geografska blizina olakšava održavanje kanala komunikacije kroz kontakte, pa čak i recipročne posjete. Istaknuto je da se umrežavanje treba razumjeti kao dugoročna investicija: redovan kontakt sa kolegama iz struke od ključnog je značaja za stvaranje šansi za dobivanje posla nakon povratka. Prihvatanje veza sa domovinom, uvažavanje društvenih veza i održavanje kontakata kroz rutinske posjete sasvim sigurno povećava šanse da se partneri i djeca reintegriraju. Međutim, želje, očekivanja i stvarna povezanost sa domovinom često su različiti među partnerima ili unutar obitelji, te je stoga nužno pažljivo usklađivanje i balansiranje između svih uključenih strana. Transnacionalni tijekovi novčanih doznaka i financijskih investicija obično su dio održivih društvenih odnosa. Međutim, ne mora se uvijek materijalna i društvena investicija 'isplatiti', kako se to očekuje pri povratku "kući". Moglo bi se zaključiti da je bolji način priprema/trasiranje puta za polaganu reintegraciju. Međutim, dugi periodi iščekivanja, nesigurnosti i pomiješanih osjećanja oko odluke da se vratite u domovinu čini se više kao pravilo a ne kao izuzetak. Nakon svega, pripremljenost i spremnost su od jednake važnosti u kontekstu uspješne remigracije(povratka); međutim, oni ne garantiraju održivu reintegraciju.

B. MOGUĆNOSTI PRIJENOSA ZNANJA

Znanstvenik koji se vrati u domovinu obično sa sobom donosi znanje i vještine stečene u inozemstvu koje su nove i koje obogaćuju profesionalnu zajednicu u domovini. Programi čiji je cilj olakšavanje mobilnosti visokokvalificiranih osoba i prijenosa znanja kroz stipendije i šeme povratka (npr. Fond "Jedinstvo kroz znanje" (UKF) i "Novi međunarodni projekt stipendiranja i mobilnosti zaiskusne istraživače u Hrvatskoj" (NEWFELPRO) pokušavaju osigurati strukturalni i financijski okvir za uspješnu profesionalnu reintegraciju. Oni predstavljaju neophodan uvjet za povećanje prilika za transfer i primjenu novog znanja. Međutim, zadatak svakog znanstvenika ponaosob je kreirati uvjete za kasnije djelovanje održavanjem suradnje i prije njegova/njezina povratka, radeći pritom ne samo na osiguranju radne pozicije (pogledati Portes i De Wind, 2008), nego i na izgradnji potencijalnih partnerstava, kako prije tako i nakon remigracije (povratka). Ponekad je teško iznaći ili uključiti kanale za prijenos vještina i znanja, kao što je teško omogućiti i protok znanja: prenijeti ga studentima, testirati razinu usvojenoga znanja i dalje ga usavršavati i primjenjivati kroz istraživačke projekte, ili ga primijeniti u organizaciji kao dio svakodnevne radne rutine. U najmanju ruku, prednosti od novostečenog znanja, ali isto tako i manjak znanja, naročito nedostatak implicitnog i društvenog znanja, mogu predstavljati prepreku za transfer znanja.

C. STRATEGIJE PRILAGOĐAVANJA

Izrada i primjena strategija prilagođavanja čine se glavnim uvjetom za podršku reintegraciji i uvećanje šansi za transfer znanja. Osobne procjene predstavljaju panoptikum takvih strategija, ali isto tako i nevoljkost da se takve strategije uistinu izrade. Pripremljenost da se uči i sluša vrlo često se spominje kao glavni preduvjet da se kolege uvjere da uče i slušaju ono što im remigranti (povratnici) imaju za reći. To što dođete i govorite da se stvari negdje drugdje rade bolje obično vam se vrati kao bumerang. Društvena pozicija unutar profesionalne zajednice nije pripremljena, nego ju treba pronaći i zahtijevati, čak iako možda negdje već čeka. Hijerarhija, pravila igre i viši rang moraju se prihvatiti. Remigrant (povratnik) se mora prilagoditi početnoj perifernoj poziciji. Uvažavanje i poštivanje određenih iskustava rijetko se, a nekada i nikako ne iskazuju i vrlo teško je otkriti znakove zainteresiranosti ili znatiželje. Potrebno je prilagoditi nerealna očekivanja, što zahtijeva onoliko strpljenja i ustrajnosti koliko postoji frustrirajuće tolerancije prema privremenom statusu izgnanika, koji nije priznat i koji nije odmah uključen u zajednicu. Razlozi gubljenja aktualnog statusa i prihoda često se moraju prihvatiti kao 'kolateralna šteta' remigracije (povratka u domovinu), a takva su iskustva opisana kao krajnje teška. Neki s humorom govore o tome kako su "stavljani na nečije mjesto", dok drugi nevoljko govore o tome kako su se morali spustiti "stepenicu niže" s više pozicije koju su već ostvarili u stranoj zemlji, kako bi se počeli "penjati ljestvama, krenuvši ponovo sa samoga dna".

ZAKLJUČNE OCJENE

Visokostručne i visokoobrazovane remigrante, poput znanstvenika, za povratak u domovinu motivira koliko želja da doprinesu inovativnosti i poboljšanju radnog okruženja, kvaliteti obrazovanja i unapređenju međunarodne konkurentnosti domaće proizvodnje, toliko i njihovi privatni razlozi. Za to su neophodni strukturalni uvjeti, koji mogu osigurati prostor za promjene unutar samih organa, a ovakvi napori uveliko ovise i o društvenim vještinama na svim stranama. Fondovi za pomoć u tranziciji pomažu da se umanju prijetnja od konkurencije koja dolazi od jednako rangiranih kolega, kao i da se smanji borba za resurse: sasvim je izvjesno da su novi pristupi mogući ako se osiguraju financije. Međutim, pojedinačna iskustva pokazuju kako je od krucijalne važnosti izgraditi zajednicu jednakih među kolegama da bi se pronašli partneri koji isto razmišljaju i koji bi se kritički osvrnuli na prakse i ispitali neke nove mogućnosti, te trasirali put ka inovacijama.

Investiranje u participatorne prakse ili angažiranje u rukovodnim strukturama ponekad se pokazuju kao pravi put kojim se treba kretati ako postoji želja da se dođe do promjena. Međutim, remigranti se ne smiju precjenjivati (niti preopterećivati) kao predstavnici promjena, a isto tako važno je zadržati racionalan stav o tome što je moguće i poželjno. Neophodno je da se društvene vještine remigranata dočekaju kao dobrodošle kako bi i sama remigracija time postala korisna. Uobičajeni način da se stvara stereotip o onima koji su otišli iz domovine, koji su odrasli u inozemstvu i o onima koji su remigrirali, trenutna je karakteristika hrvatskoga javnoga diskursa. Sasvim je uobičajeno da se preispituju motivi za odlazak iz domovine, kvalifikacije koje je takva osoba stekla u inozemstvu i legitimnost temeljem koje remigrant može tražiti pristup onome što posjeduje, radnim pozicijama, kao i da učestvuje u 'lokalnoj utakmici'. Kreatori politika moraju uzeti u obzir ne samo financijske resurse, nego i socio-kulturološko okruženje koje determinira uspjeh i održivost "priliva mozgova" i programa povratka u domovinu.

To što će se mobilnost visokostručne i obrazovane radne snage povećavati tijekom godina koje dolaze može se smatrati smetnjom razvoju u domovini. Međutim, imajući na umu da društvo najviše profitira od mobilne visokostručne i obrazovane radne snage i u situaciji kada političke, ekonomske, regulatorne i socio-kulturološke prilike potiču razvoj (prilike koje sami remigranti ne mogu stvoriti), mobilnost visokostručnih i obrazovanih kadrova može biti prepoznata kao poticaj za razvoj i kao potencijalni resurs. Dinamično tržište rada, niska stopa nejednakopravnosti, olakšan pristup javnim službama, socijalna sigurnost, socio-kulturološki diverzitet i pluralizam, jednako su atraktivni rezidentima i remigrantima. I na kraju, više od bilo koje politike, rizik koji snosi pojedinac, te resursi i fleksibilnost su ti koji remigraciju, kao i svaki drugi oblik mobilnosti s namjerom, pretvaraju u uspjeh.

BIBLIOGRAFIJA

- Atac, I. et al. (eds). 2014. *Migration und Entwicklung. Neue Perspektiven*. Vienna: Promedia.
- Chirita, O. (2013). EU Policies and Initiatives on Migration and Development towards Eastern Partnership Countries: The Implications for Skilled Mobility from Armenia, Georgia and Moldova. In: Varzari, V. Tejada, G and Porcescu, S (eds). *Skilled Migration and Development Practices: the Case of Moldova and South-East European Countries*. Chisinau: Acad. De Stiinte a Moldovei and École Polytechnique Fédérale de Lausanne, pp. 18-34.
- Čapo, J. Hornstein Tomić, C. and Jurčević, K. (eds). 2014. *Didov San – Transgranična iskustva hrvatskih iseljenika* [Grandfather's Dream: Transborder Experience of Croatian Migrants]. Zagreb: Institute for Ethnology and Folklore Studies and Institute for Social Sciences Ivo Pilar.
- Hornstein Tomić, C. (2014). Migration activity from Croatia to Germany and Return Tendencies – an account of recent developments. In Hornstein Tomić C. et al. (eds). *Hrvatsko iseljeništvo i domovina [Croatian Emigration and Homeland]*. Zagreb: Institute Ivo Pilar, pp. 273-282.
- Hornstein Tomić, C. and Pleše, B. 2014. *Skilled Mobility as a Challenge for Croatian Diaspora and Migration Policies*. In Varzari, V. Tejada, G and Porcescu, S (eds). *Skilled Migration and Development Practices: Republic of Moldova and the Countries of South East Europe*. Chisinau: Acad. De Stiinte a Moldovei and École Polytechnique Fédérale de Lausanne, pp. 80-95.
- Hornstein Tomić, C and Scholl-Schneider, S. (forthcoming in January 2015). 'Ein leichtes Spiel?' Erfahrungen der Rückkehr im postsozialistischen Kontext Kroatiens und Tschechiens'. (An Easy Game? Experiences of Returns into the Post-socialist Contexts of Croatia and the Czech Republic). In Kaiser, M. and Schönhuth, M (eds). *Zuhause fremd 2.0*. Bielefeld: transcript.
- Hornstein Tomić, C. 2011. *Das Deutschlandbild von Zuwanderern aus Kroatien*. (The Image of Germany from Croatian Immigrants). In H. Reifeld (ed). *Das Deutschlandbild in Herkunftsländern (The Image of Germany in Countries of Origin)*. Sankt Augustin: Konrad Adenauer Foundation, pp. 9-16.
- International Organisation of Migration (IOM) and the Slovenian Ministry of the Interior. 2007. *Migration Profile Croatia*, 10/2007:31-32. Available at: http://publications.iom.int/bookstore/index.php?page=product_info&cPath=41_42&products_id=618 [accessed on 20 September 2014].
- Portes, A and De Wind, J. 2008. *A Cross Atlantic Dialogue: The Progress of Research and Theory in the Study of International Migration*. In Portes, A and De Wind, J (eds). *Rethinking Migration: New Theoretical and Empirical Perspectives*. Oxford & New York: Berghahn Books, pp. 3-28.
- Rishko, A. 2013. Ukrainian Highly Skilled Migrants: *Characteristics of the Community and Schemes of Cooperation with Ukraine*. In Varzari, V. Tejada, G and Porcescu, S (eds). *Skilled Migration and Development Practices: the Case of Moldova and South-East European Countries*. Chisinau: Acad. De Stiinte a Moldovei and École Polytechnique Fédérale de Lausanne, pp. 80-95.
- Tejada, G. 2013. *Skilled Migration, Transnational Cooperation and Contributions to Development: Evidence from the Moldovan Scientific Diaspora*. In Varzari, V. Tejada, G and Porcescu, S (eds). *Skilled Migration and Development Practices: the Case of Moldova and South-East European Countries*. Chisinau: Acad. De Stiinte a Moldovei and École Polytechnique Fédérale de Lausanne, pp. 96-122.
- Varzari, V. 2013. *The Scientific Community of the Republic of Moldova: an Empirical Analysis of Cooperation Prospects with the Moldovan Scientific Diaspora*. In Varzari, V. Tejada, G and Porcescu, S (eds). *Skilled Migration and Development Practices: the Case of Moldova and South-East European Countries*. Chisinau: Acad. De Stiinte a Moldovei and École Polytechnique Fédérale de Lausanne, pp. 123-139.

¹ "Pristupi koji se fokusiraju na migraciju zbog nedovoljne razvijenosti zemlje smatraju kako je pritisak za mobilnost posljedica globalne nejednakosti; migracija stoga doprinosi sve većim podjelama između centra i periferije, što se manifestira postojanjem jazova u razvoju, asimetriji i ovlastima i resursima; migracija eventualno može voditi ka destrukciji tradicionalnih i lokalnih industrija, što proizvodi konstantne migracije radne snage i odliv mozgova sa periferije prema centru". (Kraler and Parnreiter, 2005, citat u Atac et al. 2013:12). Suprotno tomu, pristup migracijama kao indikatoru blagostanja, razvoja i prosperiteta temelji se na teorijama tranzicije mobilnosti, s fokusom na tri faze modernizacije: (1) povećanje emigracije zbog veće razine modernizacije i razvoja; (2) migracija postaje dostupna široj populaciji, kada društvo dosegne određeni stupanj modernizacije i razinu kvalitete života; moguće je primijetiti povratak i porast imigracije; (3) eventualno smanjenje emigracije (Martin and Taylor, 1996; de Haas, 2008, citirano u Atac et al., 2013:12).

²Fenomen remigracije u kontekstu Hrvatske prvi put je zaokupio moju pažnju 2010. godine, dok sam istraživala dinamiku migracija između Hrvatske i Njemačke – studija čiju je izradu naručila Fondacija Konrad Adenauer (Hornstein Tomić, 2011).

Ukupno sam uradila 22 polustrukturirana narativna intervjua s pojedincima, parovima i obiteljima (jedna ili dvije generacije migranata), uglavnom s profesionalnim osobama koje su završile tercijarno obrazovanje i koje su se vratile iz raznih zemalja poput Austrije, Hrvatske, Sjedinjenih Američkih Država i Kanade, s ciljem izrade empiričke osnove za studiju slučaja. Zajedno s analizom sadržaja sekundarnih izvora, prikupljenih statističkih podataka i analize, tokom istraživanja primijenila sam multimetodološki pristup, koji smatram neophodnim za uočavanje i razlika u konkretnim planovima/biografijama/iskustvima. Referiranje na i poređenje sa sekundarnim izvorima, te analiza podataka mogu dati dubok i detaljan objektivni uvid u rad pojedinačnih agencija za uvođenje promjena, u strukturalnom kontekstu.

³Postoje naznake da su negdje oko 85% globalnog udjela migranti koji nisu visokokvalificirani, a samo je 5% visokokvalificiranih migranata koji se sele u EU (što je zapanjujuća asimetrija kada se naprave poređenja sa SAD, gdje je unutar globalnog udjela 5% migranata koji nisu kvalificirani i 55% onih koji su kvalificirani). EU se do 2020.godine može suočiti s nedostatkom od blizu milion radnika u zdravstvenom sektoru i negdje između 384.000 do 700.000 radnika u sektoru informacijske i komunikacijske tehnologije (ICT).

⁴Prva sveobuhvatna knjiga koja pokušava obuhvatiti sve različitosti remigracije u Hrvatskoj od sticanja neovisnosti objavljena je u proljeće 2014. (Čapo, Hornstein Tomić i Jurčević (eds), 2014).

⁵Marin Sopta, remigrant iz Kanade, jedan je od rijetkih glasova povratnika u Hrvatsku koji se bavi istraživanjem i koji stalno ističe nužnost angažmana dijaspora po pitanju neovisnosti države i razvoja domovine u procesu tranzicije.

⁶U Migracijskom profilu Hrvatske za 2007. godinu, koji je izradila Međunarodna organizacija za migracije (IOM), uočen je primarni deficit visokoobrazovanih radnika na domaćem tržištu rada (u društvu koje se i po pitanju starosti populacije i u demografskom smislu konstantno smanjuje). Dostupno: <http://publications.iom.int/bookstore/index.php?main_page=product_info&Path=41_42&products_id=618> [dostupno od 20. septembra 2014].

⁷"Novi međunarodni projekt stipendiranja i mobilnosti za iskusne istraživače u Hrvatskoj" (NEWFELPRO) kofinanciran je kroz nacionalne izvore i kroz program Marie Curie FP7-PEOPLE-2011-COFUND. Njegova je ukupna vrijednost 7 milijuna eura, od kojeg iznosi se 60% financira iz nacionalnih izvora. Trajanje projekta: 2013-2017. Dostupno na: <<http://www.newfelpro.hr/default.aspx?id=63>> [dostupno od 28. augusta 2014.].